

Claudiu NEAGOE

SFÂRȘITUL DOMNIIILOR FANARIOTE ȘI RESTAURAREA DOMNIIILOR PĂMÂNTENE ÎN ȚARA ROMÂNEASCĂ ȘI MOLDOVA (1822)

Într-un studiu publicat relativ recent, am pus în discuție datele la care „regimul fanariot” sau „turco-fanariot” a fost instaurat în Principatele Române, respectiv 1711 în Moldova și 1716 în Țara Românească, fără a ridica vreo obiecție asupra momentului de final al acestuia, respectiv anul 1821, mai precis cu domnia foarte scurtă și, de altfel, nominală a lui Scarlat Callimachi (februarie-mai 1821)¹. În urma unei noi cercetări întreprinse asupra surselor documentare și narative din perioada 1821-1822, ne vedem nevoiți, în cele ce urmează, să revenim asupra acestei probleme de cronologie și să punem de această dată sub semnul întrebării chiar momentul de final al domniilor fanariote.

Datorită intervenției în forță a trupelor otomane împotriva mișcării eteriste și a rășcoalei declanșate de Tudor Vladimirescu, cele două Principate românești au intrat, până la 31 mai 1821, sub ocupație militară otomană. La sfârșitul lunii decembrie, grație demersurilor făcute de marile puteri europene², Poarta a fost nevoită să-și retragă cea mai mare parte a trupelor la sud de Dunăre, dând curs cererilor făcute de puterile europene și în special de Rusia, dar lăsa, pentru o mai mare siguranță, 1.600 de soldați la București și alți 600 la Iași. Poarta se temea totuși de o eventuală intervenție a Rusiei, despre care se știa că susținuse în secret mișcarea eteristă. Ca urmare, ea se pregătea să trimită în primăvara anului 1822 alte trupe, respectiv 1.400 de soldați în Țara Românească și 6.000 de soldați în Moldova³. Toate aceste trupe aveau să fie evacuate din Principate, începând cu 10 iulie⁴ și sfârșind cu 15/27 septembrie 1822, cu excepția unui corp de aproximativ 2.000 de beșlii, rămas în Țara Românească sub comanda lui Hasan bey, zis și Gavanasoglu, aceștia formând „garda princiară” a lui Grigore al IV-lea Ghica⁵, precum și a unui corp de 1.000 de beșlii lăsat în Moldova⁶.

Scarlat Callimachi fusese ultimul grec fanariot numit ca domn al Țării Românești la 26 februarie/10 martie 1821⁷, însă izbucnirea rășcoalei lui Tudor și mișcarea eteristă l-au împiedicat să ocupe efectiv tronul, el fiind reprezentat la București de caimacamii săi, Constantin Negri și Ștefan Vogoride (7-29 martie 1821)⁸. Principele Callimachi, bănuie de turci că ar fi întreținut, în secret,

¹ Claudiu Neagoe, *Instaurarea „regimului fanariot” în Moldova și Țara Românească. Considerații generale*, în *Arhivele Olteniei*, Serie nouă, nr. 22, 2008, pp. 75-84.

² *Istoria românilor*, vol. VII, tom I, *Constituirea României moderne (1821-1878)*, coordonator Dan Berindei, București, 2003, p. 55. În realitate însă, puterile europene, membre ale Sfintei Alianțe, nu au făcut altceva decât să intervină pentru a preveni o eventuală animozitate ce ar fi putut apărea între Rusia și Poarta Otomană în privința „chestiunii” Principatelor, căci, pe lângă faptul că cerea constant respectarea prevederilor adoptate anterior în privința Principatelor Române (1774 și 1812), Rusia mai pretindea să i se recunoască și dreptul de a participa în mod direct, alături de Poartă, la reorganizarea acestora; a se vedea pe larg, despre toate acestea, la Cristina Oghină-Pavie, *Problema românească în contextul relațiilor internaționale (1821-1822)*, în volumul *Identitate națională și spirit european. Academicianul lui Dan Berindei la 80 de ani*, București, f. a., pp. 337-340.

³ Efectivele respective sunt menționate în scrisoarea cnezului Marko Gheorghievici, trimisă principelui sărb Mișo Obrenovici (22 iunie 1822); *Revoluția din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu. Documente externe*, București, 1980, doc. 148, p. 425.

⁴ *Revoluția de la 1821 de Ioan Dârzeanu biv vel serdar*, în *Documente privind istoria României. Răscoala din 1821. Izvoare narative*, vol. V, redactor responsabil Andrei Oțetea, București, 1962, p. 144.

⁵ *Revoluția din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu. Documente externe*, doc. 160, pp. 471-472.

⁶ *Documente privind istoria României. Răscoala din 1821. Documente interne*, vol. III, redactor responsabil Andrei Oțetea, București, 1960, doc. 71, p. 174.

⁷ *Revoluția din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu. Documente externe*, doc. 21, p. 111.

⁸ Ludwig Kreuchely von Schwerdtberg, *Bucureștii în timpul revoluției din 1821 de sub conducerea lui Tudor Vladimirescu. Extrase din rapoartele adresate baronului von Miltz, însărcinat cu afaceri al Prusiei la Constantinopol, 13 martie 1821*, în *Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, vol. I

legături cu Eteria, a fost exilat împreună cu toată familia sa, la Bolu, în Asia Mică⁹. Prin „firmanul” din 21 mai 1821¹⁰, Poarta l-a confirmat din nou pe postelnicul Constantin (Costache) Negri „caimacam al guvernatorului otoman în Țara Românească”¹¹. La începutul anului următor, mai precis la 29 ianuarie 1822, Ștefan (Ștefanache) Vogoride a fost confirmat caimacam în Moldova¹². Cei doi caimacami erau în realitate „executanți docili ai pașaelor în ceea ce privește nevoile ostirii și încasarea dărilor” și se aflau sub „autoritatea directă a șeraskerului pașă de Silistra”¹³. În schimb, Poarta lăsase acestora „mână liberă în gestiunea treburilor interne”¹⁴. Problema numirii unor noi domni în Țara Românească și Moldova iscase mari disensiuni în Divanul imperial. În consiliul din 24 iunie/6 iulie 1822, membrii Înalțului Divan hotărâseră ca domnii să fie numiți din rândul boierilor pământeni¹⁵. Turcii dădeau astfel curs dorințelor boierilor pământeni, exprimate într-o serie de memorii adresate anterior Înaltei Porți, precum cel al boierilor munteni din 8 martie 1822¹⁶, cel al boierilor moldoveni din 31 martie 1821¹⁷ sau cel al boierilor munteni, refugiați în Transilvania la începutul răscoalei lui Tudor, din 20 septembrie 1821¹⁸. Excluderea fanarioților și restabilirea domnilor pământeni presupuneau însă și o schimbare a modului în care urmau să fie administrate Principatele, iar în această privință era nevoie și de acceptul formal al Rusiei¹⁹.

La 26 iunie/8 iulie 1822 s-a pus din nou problema numirii domnilor din rândul grecilor fanarioți.

Deja se vehiculau numele unor potențiali candidați, așa după cum aflăm din raportul trimis, la 29 iunie/11 iulie 1822, de ministrul plenipotențiar al Franței, François Latour Maubourg, către ministrul Afacerilor Externe, ducele Montmorency. Acești posibili candidați erau: Alexandru, fiul lui Scarlat Callimachi, fostul domn, care se bucura de o foarte mare susținere atât în rândul fanarioților, cât și în rândul înalților demnitari otomani, apoi Iacovachi Arghiropol, fiul fostului mare ban, Gheorghe Arghiropol și, totodată, ginere al lui Ioan Gheorghe Caragea, precum și fiul fostului domnitor, Alexandru Suțu²⁰. Cu toate acestea însă, cauza fanariotă avea să fie pierdută. Dar ce a determinat Poarta să renunțe definitiv la numirea domnilor dintre fanarioți? Răspunsul îl găsim, exprimat cât se poate de clar, în nota oficială remisă de guvernul otoman, la 4/16 iulie 1822, ambasadorului britanic la Poartă, lordul Strangford, care anunța numirea noilor domni dintre pământeni: „având în vedere că prin perseverența națiunii grecești, cum știe toată lumea, într-o răscoală deschisă, și în perversitatea lor, indivizii din această națiune, chiar cei care nu au luat parte la răscoală, nu sunt de fel potriviți și nu

(1801-1821), îngrijit de Georgeta Filitti, Beatrice Marinescu, Șerban Rădulescu-Zoner, Marian Stroia, redactor responsabil Paul Cernovodeanu, București, 2004, p. 934.

⁹ *Revoluția din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu. Documente externe*, doc. 117, p. 357.

¹⁰ *Revoluția de la 1821 de Ioan Dârceanu biv vel serdar*, în *Documente privind istoria României. Răscoala din 1821. Izvoare narative*, vol. V, p. 92.

¹¹ *Revoluția din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu. Documente externe*, doc. 146, p. 422.

¹² *Documente privind istoria României. Răscoala din 1821. Documente interne*, vol. III, doc. 16, pp. 45-46.

¹³ *Revoluția din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu. Documente externe*, doc. 146, p. 422.

¹⁴ *Ibidem*, p. 423.

¹⁵ *Ibidem*, doc. 150, pp. 428-429. Din Cronica lui Ioan Dobrescu aflăm că hotărârea numirii unui domn pământean în Țara Românească a fost anunțată la București printr-un firman împărateesc: „1822 iulie 6, joi noaptea spre vineri, au sosit ferman de la Țarigrad sus la mitropolie. Iar vineri s-au strâns boierimea și norodu în dealul mitropoliei și s-au cetit acel ferman în trei limbi. Pace, pace! Iar dumnealui banu Grigore Ghica, domn în Țara Muntenească [...]”; Ilie Corfus, *Cronica meșteșugarului Ioan Dobrescu (1802-1830)*, în *SAI*, VIII, 1966, p. 360.

¹⁶ *Documente privind istoria României. Răscoala din 1821. Documente interne*, vol. III, doc. 27, pp. 79-81.

¹⁷ *Documente privind istoria României. Răscoala din 1821. Documente interne*, vol. I, redactor responsabil Andrei Oțetea, București, 1959, pp. 441-442.

¹⁸ *Ibidem*, vol. II, pp. 347-349. Boierii munteni refugiați la Sibiu apelau la bunăvoința marilor puteri europene, cerând un „guvern” pământean care să le asigure „drepturile, proprietățile și existența amenințate în fiecare clipă”. Mai cereau reînnoirea vechilor „capitulații” și garantarea acestora de către toate guvernele europene, pentru ca românii să fie scăpați „de orice subguvermare” formată din indivizi interesați, care, datorită scurtelor lor șederi în cele două Principate, nu fac altceva decât să profite de ele în toate chipurile, ruinându-le. Așadar, boierii munteni cereau să fie „izbăviți de orice influență străină precumpănitoare” și să nu depindă decât de „congresul general” al puterilor europene; apud F. G. Laurençon, *Noi observații asupra Țării Românești (1822)*, în *Calători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, vol. II (1822-1830), coordonatori Paul Cernovodeanu și Daniela Bușă, București, 2005, p. 39.

¹⁹ Ioan C. Filitti, *Frământările politice și sociale în Principatele Române de la 1821 la 1828*, în idem, *Opere alese*, ediție de Georgeta Penelea, București, 1985, p. 123.

²⁰ *Revoluția din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu. Documente externe*, doc. 150, p. 429.

merită în niciun chip, conform cu principiile de guvernare, de a mai ocupa posturi, Sublima Poartă a ales și numit dintre boierii originari din Moldova și din Țara Românească, așa cum se proceda în vechime, anume pe Ioan Sturdza logofătul, boier originar din Moldova, ca domn al Moldovei, și pe Grigore Ghica, banul, originar din Țara Românească, ca domn al Țării Românești”²¹.

De mai multă vreme, guvernul otoman începuse să manifeste o oarecare neîncredere față de fanarioți, iar evenimentele petrecute în anii 1821-1822 i-au transformat pe aceștia în persoane indezirabile. Cauzele decăderii fanarioților au fost însă mult mai complexe. Domniile arbitrarie și tiranice instituite și susținute de Poarta Otomană după 1774²², prădarea sistematică a resurselor celor două principate de către otomani, aceștia fiind conștienți de faptul că nu aveau asupra lor „decât o autoritate momentană”²³, abuzurile și jafurile fanarioților veniți în Moldova și în Țara Românească mânați doar de dorința de a se îmbogăți cât mai rapid²⁴, lipsa tot mai acută a numerarului, între 1818-1820, precum și fuga unui număr foarte mare de familii, fapt care a diminuat capacitatea de plată a tributului față de Poartă, au provocat o nemulțumire generală împotriva „cârmuirii” fanariote²⁵. Așa se explică necesitatea renunțării la domniile străine și revenirea la cele pământene, care puteau aduce avantaje mult mai numeroase Porții Otomane.

Numirea noilor domni a fost anunțată, așadar, în vara anului 1822, prin intermediul celor doi caimacani ai acestora, marele vistier Mihail Filipescu, trimis la București, și respectiv marele spătar Mihail Sturdza, trimis la Iași²⁶. La 12 iulie, cei doi domni primeau „caftanele uzuale sau veșmintele de onoare”²⁷, ce urmau a fi îmbrăcate abia la Silistra, iar la 13 iulie au primit firmele de învestire²⁸. Pentru a face față cheltuielilor de călătorie, domnii s-au împrumutat la Halet efendi cu câte 40.000 de piaștri fiecare²⁹. Odată ajunși la Dunăre, guvernatorul Silistrei, Mehmed Selim pașa, urma să facă publică numirea celor doi domni, să-i îmbrace cu caftanul de domnie și să le pună pe cap cuca, acestea reprezentând semnele distinctive ale demnității lor³⁰. De remarcat este faptul că, în ceremonialul de învestire, întâietatea a fost acordată domnului Țării Românești, Grigore al IV-lea Ghica, având în vedere preponderența acestei țări în raport cu Moldova, mai redusă din punct de vedere teritorial³¹.

Desemnarea marelui ban Grigore Ghica ca domn al Țării Românești, precum și celelalte măsuri adoptate de Poarta Otomană au nemulțumit pe boierii pribegi de la Brașov și Sibiu, care și-au exprimat protestele printr-un memoriu redactat la 14 august 1822 și adresat țarului Rusiei³². Cei 35 de boieri mari și mici, în frunte cu mitropolitul Dionisie Lupu și cei trei episcopi, Galaction al Râmnicului, Gherasim al Buzăului și Ilarion al Argeșului, considerau că, prin numirea lui Grigore Ghica ca domn al Țării Românești, Înalta Poartă „nu a vrut să lase

²¹ *Ibidem*, doc. 151, p. 431. Cartea lui Grigore-vodă Ghica din 1 iulie 1822 se găsește la Biblioteca Academiei Române, doc. DCCCV/427 și la Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale, *Condica domnească*, 98, ff. 391-392. Tot astfel, firmanul prin care a fost numit domn al Moldovei Ioniță Sandu Sturdza se găsește la BAR, doc. CXXIII/49.

²² Lionardo Panzini, *Scrisori din Țara Românească. 1 decembrie 1776, în Călători străini despre Țările Române*, vol. X, partea I, îngrijit de Maria Holban, M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Paul Cernovodeanu (redactor responsabil), București, 2001, p. 215.

²³ William Wilkinson, *Relațiile despre Principatele Țării Românești și Moldovei, (1820)*, în *Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, vol. I (1801-1821), p. 636.

²⁴ Căpitanul Thomasin, *Itinerar de la Constantinopol la București, trecând prin Adrianopol și de la București la Turnu Roșu sau Rothenthurn unde se afla Lazaretul de la frontiera Valahiei cu Transilvania, decembrie 1814*, în *Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, vol. I (1801-1821), p. 602.

²⁵ François Recordon, *Scrisori despre Țara Românească, 1815-1821. Cricsoarea a X-a*, în *Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, vol. I (1801-1821), pp. 693-694.

²⁶ *Revoluția din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu. Documente externe*, doc. 153, p. 438.

²⁷ *Ibidem*, doc. 154, p. 440.

²⁸ *Ibidem*, doc. 153, p. 438.

²⁹ *Ibidem*, doc. 154, p. 440.

³⁰ *Ibidem*, doc. 156, p. 445.

³¹ *Ibidem*. Potrivit relatărilor lui Ioan Dârzanu, primul ceremonial de învestire ar fi fost însă cel al domnului moldovean: „[...] sâmbătă la 9 ale lunii lui septemvrie s-au făcut alaiul și țărâmonia domnilor, primindu-să dă către măriș, a pașa Silistriei, mai întâi domnul Moldovii și apoi domnul Țării Românești, cărora li s-au făcut îndăstulă cînste și mare țărâmonie”; *Revoluția de la 1821 de Ioan Dârzanu biv vel serdar*, în *Documente privind istoria României. Răscoala din 1821. Izvoare narative*, vol. V, p. 153.

³² *Documente privind istoria României. Răscoala din 1821. Documente interne*, vol. III, doc. 51, pp. 128-132.

poporului alegerea noului domn cum se făcea în vechime”³³, că țara continua să rămână sub controlul și sub dominația turcilor, exercitată prin intermediul pașei de Silistra, dar mai ales se arătau îngrijorați de faptul că guvernul otoman ar fi instituit „noi orânduiri privitor la regimul țării”, pe care ei le considerau ilegale, deoarece acestea se făcuseră „fără părerea clerului bisericesc și a întregii clase boierești și fără consimțământul puterii protectoare”³⁴.

Dubla investiură a avut loc la Silistra, pe 21 august 1822³⁵. Guvernarea celor două „Provincii” românești a fost încredințată așadar, în întregime, principilor pământeni. La 13/25 septembrie 1822, Grigore-vodă Ghica sosea în București, iar la 15/27 septembrie trupele otomane erau retrase la sud de Dunăre, cu excepția corpului de beșlii al lui Hassan bey (Gavanosoglu), care formau „garda” domnului. Grigore al IV-lea Ghica se arăta a fi, la vremea aceea, „un bărbat de caracter, loial, dezinteresat, prietenos în cel mai înalt grad față de creștini, respectând cu strășnicie disciplina militară și osândind implacabil orice exces săvârșit de oștenii săi sau de alți turci”³⁶. De acum niciun dregător otoman, nici măcar *bey*-ul de la Silistra nu mai aveau voie să se amestece în administrația celor două Principate. Pentru siguranța celor doi domni pământeni, dar și pentru o strictă supraveghere a acestora, Poarta lăsa în cele două Principate 2.000 de beșlii turci, sub comanda lui Hassan bey (Gavanosoglu)³⁷.

LA FIN DES REGNES PHANARIOTES ET LA RESTAURATION DES REGNES AUTOCHTONES EN VALACHIE ET EN MOLDAVIE (1822) (Résumé)

L'intervention en force des troupes ottomanes du Sud du Danube contre le mouvement révolutionnaire grec conduit par Alexandru Ypsilanti, aussi contre la révolution de Tudor Vladimirescu fit les deux Principautés roumaines revenir sous le contrôle de la Porte ottomane. Du 1er juin 1821 au 15/27 septembre 1822, les deux principautés de la Valachie et de la Moldavie, situés sous l'occupation des armées ottomanes, furent laissées, jusqu'à l'avènement des nouveaux princes, à la garde des gouverneurs adjoints (*caimacami*), qui étaient directement subordonnés au gouverneur et au commandant militaire de Silistra. La nomination de nouveaux princes dans les deux principautés roumaines a déclenché de vives disputes à la Cour impériale ottomane, les Grecs de Phanar cherchant, par des intrigues et en corrompant de hauts dignitaires ottomans, à regagner les deux trônes de Bucarest et de Iași. Toutes ces démarches n'eurent pas cependant le résultat attendu. Connaissant quand même la mauvaise foi des derniers princes phanariotes qui, même s'ils cherchaient par tout moyen de prouver leur soumission et leur fidélité envers la Porte ottomane, ils traitaient en secret avec les pouvoirs chrétiens et surtout avec la Russie, le sultan décida de faire revenus sur les trônes des deux Principautés roumaines des princes élus parmi les boyards autochtones. C'est ainsi que, le 12-13 juillet 1822, deux boyards autochtones, recevaient les enseignes et les firmans de princes, le premier accédant au trône de la Valachie, le second à celui de la Moldavie. Le 13/25 septembre et respectivement le 14/26 septembre 1822, les nouveaux princes étaient installés à Bucarest et Iași par le gouverneur de Silistra, Mehmed Selim pacha.

³³ *Ibidem*, p. 130.

³⁴ *Ibidem*, p. 131.

³⁵ *Revoluția din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu. Documente externe*, doc. 159, p. 469.

³⁶ *Ibidem*, doc. 160, pp. 471-472.

³⁷ *Ibidem*, doc. 156, p. 446.